

BESZÁMOLÓ

Donáth Ferenc 100 – tudományos emlékülés

(Mitrovits Miklós, PTI)

A Politikatörténeti Alapítvány és a Politikatörténeti Intézet (PTI) 2013. szeptember 5-én Donáth Ferenc (1913–1986) születésének centenáriuma alkalmából tudományos ülést és megemlékezést tartott. A rendezvény egy tudományos konferenciából, egy kerekasztal beszélgetésből állt, majd a résztvevők megkoszorúzták Donáth Ferenc az egykori Földművelési Minisztérium (FM) épületének árkádjai alatt található mellszobrát.

A konferenciát **Orosz István** akadémikus, a Politikatörténeti Alapítvány elnöke nyitotta meg. (Megnyitó beszéde az intézet honlapján szintén olvasható).

Ignác Károly, a PTI tudományos munkatársa nyitotta az előadások sorát azt a kérdést boncolgatva: miképpen vált kommunistává egy jómódú vidéki család sarja. Ignác három fő körülményt emelt ki, amely befolyásolhatta politikai meggyőzését. A jászárokszállási paraszti környezet, a jászberényi gimnázium, majd 1930-tól a budapesti jogi egyetem szocializálta őt politikailag és emberileg egyaránt. Jelentősen hatott rá a gazdasági világválság és annak társadalmi következményei, az 1930-as évek sajtós közélet, amelyet egyszerre jellemzett a társadalmi-politikai rendszer fenntarthatatlanságának gondolata és annak lényegi változatlansága, illetve az illegális kommunisták meghurcoltatása, amely nem elriasztotta, hanem éppen megerősítette elhivatottságát. Az előadásban felmerült az a kérdés, amely aztán a későbbi referátumokban is különböző formákban előkerült: miért nem csatlakozott Donáth Ferenc a legális, parlamenti ellenzékhez, a szociáldemokrata vagy liberális pártokhoz, ahol bizonyos keretek között a rendszer nyílt, közéleti kritikusa lehetett volna. Ignác szerint erre az a válasz, hogy Donáth „az egész társadalmi rendszer teljes, alulról jövő, demokratikus átalakításában hitt, és a fennálló rendszert megreformálhatatlannak ítélte”, így nem lehetett számára vonzó egyik, általa opportunistának tartott legális ellenzéki párt sem.

Konok Péter, a PTI tudományos munkatársa *Donáth Ferenc a népfront-kommunista 1935–1944 c.* előadásában ott folytatta, ahol Ignác abbahagyta: immár a kommunista párt taggá vált Donáth népfrontpolitikájának lényegéről beszélt. Konok szerint a Komintern VII. kongresszusán meghirdetett népfrontpolitika Moszkva számára csupán taktika volt, ám az olyan országokban, ahol a fasizmus valódi veszélyt jelentett, ott ennek mégis volt realitása és szükségessége. Donáth és több más magyar kommunista őszintén építette a népfrontot, így kerültek a népiekhez is közel, akiknek egy része éppen a Gömbös-kormányban való csalódottság miatt nyitottabbá vált a kommunisták irányába. E szövetség a Márciusi Frontban csúcsosodik ki, amely létrehozásában Donáthnak is nagy szerepe van. Mégpedig azért, mert „a radikális földreform, az általános és titkos választójog követelése egy olyan társadalmi összefogásban – az adott körülmények között antifasiszta népfrontban – manifesztálódik, amely működésében előrevetíti, egyben pedig ténylegesen előkészíti a demokrácia egy magasabb szintjét, mint a formális, képviseleti demokrácia.”

Lényegében ezen a vonalon haladt **Papp István**, az Állambiztonsági és Történeti Levéltár tudományos munkatársa is *A földosztástól a kolhozosításig 1944–1951 c.* előadásában.

Papp hangsúlyozta, hogy Donáth Ferenc neve összeforrt a földreformmal, ugyanakkor arra is utalt, hogy Nagy Imre hazatérésével Donáth vesztett a legtöbbet: ő lehetett volna egyébként az elsőszámú agrárpolitikus. Így Nagy Imre „mögött” Donáthra államtitkárként a végrehajtás hárult, ezt viszont szívvel-lélekkel csinálta. 1948-ra, amikor Rákosi meghirdette a szovjet mintájú kolhozosítást, Donáth teljesen „eltűnt”. Igaz, hogy Donáthot később a pártvezetés felhasználta Nagy Imrével szemben, de végül mégis Nagy Imre jött ki jobban a helyzetből az 1950-es évek elején: ő visszakerült a vezetésbe, Donáthot pedig börtönbe került. Papp ezután kitért Donáth 1964-ben megírt, 1967-ben megvitatott, majd 1969-ben részben cenzúrázva megjelent *Demokratikus földreform Magyarországon 1945–1947* című monográfiájának első fejezetére, ahol Donáth kifejtette nézeteit a közvetlen demokráciáról. Ennek lényegét az előadó abban láttatta, hogy Donáth szembeszállt a hivatalos kádári legitimációs ideológiával és a kialakult államszocialista rendszerrel. Donáth ugyanis nemcsak hogy az 1945-ös földreform időszakát a közvetlen demokrácia korának (a „boldog uratlanság” állapotának) tartotta, hanem egyúttal bírálta a kommunista pártot, hogy nem állt a nép élére, és hozzájárult a „régis reakciós államszervezet restaurálásához”. Donáth szerint nem 1948-ban, hanem már 1945-ben „kisiklott” ez a történet, tehát nem a személyi kultusz, hanem a rendszer a hibás. Papp végül felvetette: vajon olvasott-e Donáth Milovan Gyilaszt?

Varga László történész Kádár János és Donáth Ferenc börtönbe kerülésének okait tárta fel. Kiemelte, hogy Donáth egy feltételezett tévedés miatt került börtönbe, azaz Kádár a vallomásaiban rosszul emlékezett az 1943-as pártfeloszlátás körülményeire, így került Donáth gyanúba. Varga hangsúlyozta, hogy Donáth ezt sohasem tudta meg, viszont Kádárral ellentétben Donáthtal szemben igenis alkalmaztak erőszakot, de még így is 5 hónap telt el, hogy „beismerő” vallomást tett.

Rainer M. János, az 1956-os Intézet vezetője Nagy Imre és Donáth Ferenc pályájának találkozási pontjait, kereszteződéseit és konfliktusait mutatta be. Felvezetésként hangsúlyozta, hogy mennyire más volt a két ember kiindulópontja: eltérő származás, művelődés, végzettség, politikai szocializációk, illetve a mozgalom két külön generációjához tartoztak. Ellenben 1945-ig mind a ketten sikeres pártmunkát végeztek a mozgalomban, vonzódtak a legális politikai tevékenységhez, de abban nem vehettek részt, és mind a két embert rendkívül foglalkoztatták a magyar vidék és az agrárium kérdései. 1945-től kiegészítették egymást: Nagy Imre volt a reform emblemikus alakja, Donáth pedig a motorja. 1949-ben kerülnek egymással szembe, amikor Nagy Imre a második vonalba csúszik vissza és paradox módon éppen Donáthnak kell az „ügyész” szerepét játszani vele szemben. Donáth börtönévei után, a szabadulásától 1956-ig terjedő időszakot Rainer a találkozások és összecsapások szakaszaként jellemzi. A leglényegesebb azonban, hogy Donáth nyilvánosan nem kért bocsánatot Nagy Imrétől, viszont a hatalomtól nem is fogadott el magas állást sem. Az 1956-os forradalom idején sincs teljes egyetértés köztük: Donáth az elejétől fogva nem ért egyet az események ellenforradalmi értékelésével, viszont nagy szerepe van abban, hogy ezt Nagy Imre is belátta. Végül a snagovi fogságban és a perben is „összeütköznek” mégpedig az eltérő stratégia miatt: Nagy Imre ugyanis tudta, hogy nincs kiút, ezért inkább arra törekedett, hogy politikai és erkölcsi lenyomatot hagyjon az utókorra, míg Donáth életben akart maradni. Donáth ellen a legfőbb vád a Nagy Imre 1956. november 4-i nyilatkozatában szereplő első mondat megfogalmazása volt, amelyet ő szeretett volna letagadni, míg Nagy Imre elismerve ugyan, hogy egyetértett vele, de tagadta, hogy ő írta volna. Rainer szerint Nagy Imre szívében nem volt harag Donáthtal szemben emiatt, tudta, hogy

ő még megmenekülhet. Donáth viszont a későbbi tevékenységével bizonyította, hogy tisztelte Nagy Imrét, hiszen emlékezetének életben tartásában fontos szerepet vállalt a hetvenes-nyolcvanas években.

Csizmadia Ervin politológus Donáth Ferenc és a demokratikus ellenzék kapcsolatát mutatta be. Előadása súlypontját a generációs, ideológiai és szervezeti kérdésekre összpontosította. Hangsúlyozta Donáth kiemelkedő szerepét abban, hogy a demokratikus ellenzék elfogadta 1956 szellemi örökségét, hogy a gyakran egymással szembenálló ellenzéki csoportokat le tudta ültetni egymás mellé, hogy felmutatta az együttműködés lehetséges formáit. Donáth szerepe megkerülhetetlen az első Charta (1977) aláírásától, a Bibó-emlékkönyv (1979) szerkesztésén át a Monori találkozóig (1985). Csizmadia végül azt is felvetette, hogy talán köztársasági elnök lehetett volna belőle, ha megéri a rendszerváltást.

Végül **Varga Zsuzsanna** történész, az ELTE docense foglalta össze Donáth Ferenc agrártörténeti munkásságát. A már Papp István által is bemutatott fő művét Varga kiemelkedő jelentőségű munkának nevezte. A közvetlen demokráciát érintő téziseket Varga is kiemelte, és azt történelmi kontextusba helyezte. A könyv akkor íródott, amikor a mezőgazdaság kádári – hangsúlyozottan nem szovjet mintára történő – szövetkezesítése megtörtént, a háztáji gazdaságok egyre nagyobb teret nyertek a termelésen belül. Varga Donáthtal értett egyet abban, hogy a mezőgazdaságban bekövetezett reformokat kényszerből vállalta a hatalom, az egy háromoldalú „kiegyezés” eredménye volt, amelyben a hatalom az egyik fél, a Fehér Lajos és Erdei Ferenc vezette agrárlobbi a másik oldal, és az elégedetlen paraszti társadalom a harmadik. Donáth jelentőset alkotott a tudományos-népszerűsítő műfajban is, ilyen volt a *Reform és forradalom* című 1977-es műve, amelyet angolra is lefordítottak. Az előadó végül Donáth egy harmadik jelentős munkáját elemezte, amely „belső használatra” készült a tulajdon és a hatékonyság kérdéseiről az agráriumban. Ebben Donáth hangsúlyozta, hogy az állami mezőgazdasági vállalatok kevésbé hatékonyak a szövetkezeteknél, azok pedig kevésbé hatékonyak a háztájinál. Donáth tehát újra a közvetlen részvételre, a kevesebb állami közvetítőre, a közvetlen demokrácia fontosságára hívta fel a figyelmet

Földes György, a Politikatörténeti Intézet főigazgatója zárszavában felhívta a figyelmet arra, hogy miközben a 20. századi magyar történelem sokszor és szélsőségesen, többnyire a nemzetközi hatások következtében változott, rendszerváltások sokasága követte egymást, mégis „elvárjuk”, hogy a történelmi személyiségek ne változtassanak pozíciójukon. Donáth Ferenc számos alkalommal változtatott pozícióján, tudott kompromisszumot kötni, és tudott konfrontálódni is, de a társadalmi igazságosság elvéhez mindvégig ragaszkodott. Donáth példája különösen fontos az egész magyar társadalom számára, most amikor belülről gerjesztik a radikális változásokat, amikor radikálisan átértékelik a történelmet. El kell jönnie az időnek, amikor Donáth Ferenc a maga helyén, a maga érdemei szerint, de ott lesz a nemzet történelmi panteonjában.

A rendezvény második részében **Kiss Jánossal, Radnóti Sándorral, Ludassy Máriával** és **Kenedi Jánossal** beszélgetett **Domány András** a monori találkozóról és Donáth Ferencről. A beszélgetés után az egykori FM-épület árkádjai alatt található Donáth Ferenc mellszobor megkoszorúzására került sor, ahol **Mécs Imre**, egykori rabtársa és barátja tartott rövid beszédet.